

Ur E. H. Carr: *Ryska revolutionen 1917-1923*, del 1 (NOT B)

Den bolsjevikiska doktrinen om självbestämmande

(a) 1800-talsbakgrunden

Den franska revolutionen avskaffade idén om staten som monarkens personliga domän, och införde i stället idén om en nationell, folklig suveränitet. Uppfattningen om härskarens hävdvunna äganderätt hade hängt samman med det feodala jordsystemet och var oförenlig med de nya sociala och ekonomiska villkor som skapats genom industrins och handelns utveckling och genom tillväxten av en ny, icke-feodal intelligentsia. Medelklassen blev således monarkens arvinge och underlaget för den nya nationalismen.

I aristokratiska stater (sade Robespierre) har ordet patrie ingen innebörd, utom för de patricie-familjer som har makten. Det är enbart i en demokrati som staten är ett patrie i ordets sanna mening för samtliga de individer som den består av.¹

Definitionen av nationen eller folket som förvaltare av makten, populariserad och systematiserad av den franska revolutionen, förblev emellertid helt och hållet en borgerlig definition. Babeuf klagade över att mängden ”ser i samhället endast en fiende och går också miste om möjligheten att få ett fosterland”. Weitling sammanförde begreppet fosterland med begreppet egendom:

Endast den äger ett fosterland som är egendomsinnehavare, eller har den frihet och de medel som behövs för att bli en sådan. Den som inte har det, har inget fosterland.

Den ”nation” eller det ”folk”, som utgjorde staten, var den triumferande bourgeoisin. Arbetaren hade lika liten del i den som under monarkin. Det hade fortfarande, (med ett modernt uttryck), ”ingen investering i fosterlandet”.

Detta var bakgrunden till Marx inställning till den nationella frågan och ursprunget till den aforism i *Kommunistiska manifestet* som säger ”arbetaren har inget fosterland”. Detta berömda uttryck var varken, som det ibland antyds, skryt eller programförklaring. Det var en protest mot att proletariatet utslöts från privilegiet att ha fullt medlemskap i nationen. Det första krav som fastslogs i *Manifestet* blev därför att proletariatet i varje land skulle ”med sitt eget lands bourgeoisie”. ”Proletariatets kamp mot bourgeoisin är att börja med till formen, om än inte till innehållet, en nationell kamp.”. Och vidare:

Då emellertid proletariatet till att börja med måste erövra den politiska makten, upphöja sig till nationell klass och konstituera sig självt som nation, så är det självt ännu nationellt om också inte i samma mening som bourgeoisin.

Allt detta kunde äga rum inom ramen för den borgerliga demokratin, vars förtjänst det var att proletariatet försetts med redskap att underminera borgerlig överhet med.

Men andra och mera långsiktiga krafter var i verksamhet. Marx stannade inte, som Lassalle, vid den nationella socialismen. Han hade lagt märke till att den tekniska produktionsutvecklingen i hög grad påverkade nationen–staten, oberoende av om bourgeoisin eller proletariatet var den härskande klassen.

Den nationella avskildheten och motsättningarna mellan folken försvinner mer och mer redan med bourgeoisins utveckling, med handelsfriheten, världsmarknaden, den industriella produktionens likformighet och de därtill svarande levnadsförhållandena.

Proletariatets herravälde skall få dem att försvinna ännu fortare. Samfällid aktion, åtminstone av de civiliserade länderna, är en av de första betingelserna för proletariatets befrielse..

¹ *Discours et rapports de Robespierre*, ed. C. Vellay (1908), s. 328.

I samma grad som den ena individens exploatering av den andra upphävs, i samma grad upphävs den ena nationens exploatering av den andra.

Proletariatet kommer att påskynda denna process. Det var den klass inom vilken, som Marx sade i ett överilat tidigt uttalande, ”nationaliteten redan är död”, och vilken ”representerar upplösandet av klasser och nationaliteter i det samtida samhället”.² Det stod klart att processen skulle kunna fullbordas endast efter bourgeoisins störtande och övergången till socialism. Det låg emellertid ingen inkonsekvens i att uppmana proletariatet i varje land att avsätta sin egen bourgeoisie och upphöja sig själva till nationell klass, och att samtidigt tro på arbetarnas enhet i ett klasslöst och nationslöst samhälle som revolutionens slutgiltiga målsättning. De flesta 1800-talstänkare, från Mazzini och framåt, hade inte behandlat nationalismen som internationalismens antites, utan som den naturliga språngbrädan för den.³ På samma sätt kunde det antagas att nationalismen i revolutionens borgerliga stadium skulle utvecklas till det proletära stadiets internationalism.

Doktrinen om folkets ledarställning omfattade underförstått doktrinen om nationellt självbestämmande, vilket verkade vara demokratins logiska och oundvikliga resultat. Men doktrinen om självbestämmande, som den proklamerats av franska revolutionen, innebar i första hand folkets rättighet att bilda nationella stater trots dynastiska principer, och den var lika mycket en inhemska fråga som en internationell. Den hade med säkerhet inte räknat med någon större grad av avskiljande och upplösning. I Frankrike hade revolutionen visat sig vara en enande kraft som tillintetgjorde de sista lämningarna av bretagnsk, normandisk och provençalsk separatism. På andra ställen var de nationaliteter som under de närmaste femtio åren ansågs gynnas av principen – polackerna, italienarna och tyskarna – skingrade folkgrupper som sökte återförening och integrering med sina bröder. Marx verkade inte ha haft tillfälle att överväga frågan om nationellt självbestämmande före 1848, men han skulle säkerligen inte ha funnit något i den som motsade den gradvisa centraliseringsprocess som enligt hans åsikt dikterades av de moderna produktionsvillkoren.

Året 1848 var en milstolpe när det gällde frågan om nationalism och nationellt självbestämmande. Dynastiprincipen, vilken tillintetgjordes i Frankrike 1789, var utplånad i hela Europa, och nu när nationell överhöghet överallt återropades som statens grundval, började de nya nationerna göra sina röster hörda. Det var inte bara tyskarnas, polackernas och italienarnas strävanden för nationell enighet som stimulerades. Danskarnas krav på Schleswig, och kraven från de otaliga folken i det habsburgska väldet, och t.o.m. från irländarna, började göra sig gällande. Dessa krav ställde helt nya problem. Kraven från tyskarna, polackerna, italienarna (och ungrarna), hotade det habsburgska väldets integritet. Detta rike, ryggraden i den skändliga Heliga alliansen, hade sedan 1815 utgjort skottavlan för alla progressiva tänkare, och det blev allt lättare att framställa bildandet av de nya nationalstaterna som en progressiv och konstruktiv utveckling. Nu utmanades dock den tyska enheten av danskar och tjecker, den polska av rutener, den ungerska av slovakier och kroater, den italienska av slovenier och den brittiska av irländare. Nationalismen och det nationella självbestämmandet återropades för första gången som destruktiva, upplösande och reaktionära krafter.⁴

² Karl Marx-Friedrich Engels: *Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, Ier Teil, V, s. 50.

³ I början av 1900-talet hade man glömt bort denna 1800-talsföreställning. Jaurés och Bernstein som korrekt tolkade Marx aförism ”arbetaren har inget fosterland” som ett beklagande, gjorde gällande att den tog ställning för nationell socialism gentemot internationell. Plechanov, (*Sotjinenija*, XIII, s. 263-264), tillbakavisade den korrekta tolkningen av Marx aförism just emedan det tycktes leda fram till denna förhatliga motsats.

⁴ Året 1848 började man också för första gången frånga uppfattningen om individuellt självbestämmande som en följd av demokratin (påståendet att ”ruritaner har rätt att välja vilken stat de skall tillhöra”) och övergick till att betrakta nationalitetsbegreppet som nationernas objektiva rätt till oavhängig statsbildning (påståendet att ”den ruritanska nationen har rätt att själv konstituera en oavhängig stat”). Människans rättigheter, så som de

Marx och Engels försökte varken då eller senare att formulera en fullständig nationalistisk teori. Då de ombads uttrycka sina åsikter beträffande händelserna 1848 var deras inställning till den nationella frågan betingad av den borgerliga revolutionen och skilde sig inte i märkbar grad från liberalernas och demokraternas åsikt i allmänhet. Det stod klart för alla att gränsen måste dras någonstans. Kraven på nationell självständighet kunde inte förmeras i all oändlighet. Så långt var alla teorier överens. Det intressanta låg i vilket kriterium man tillämpade.

För det första hade Marx och Engels en benägenhet att acceptera de krav som verkade kunna leda till att stora och mäktiga enheter bildades, och tillbakavisa de krav som endast syftade till att dela upp stora stater i små. Detta överensstämde lika mycket med gängse liberala åskådningar⁵ som med *Kommunistiska manifestets* uppfattning att den samtida ekonomiska utvecklingen fordrade bildandet av större enheter. I en artikel 1866 skilde Engels klart på "Europas stora och välmanifesterade historiska nationer" (han nämnde särskilt Italien, Polen, Tyskland och Ungern⁶ vilkas nationella strävanden stöddes av alla europeiska demokrater, och dessa "otaliga små kvarlämningar av folk, som, efter att under längre eller kortare period ha framträtt på historiens scen, till sist införlivades som hela stycken med en eller annan av dessa mäktigare nationer". Dessa mindre "nationaliteter" ("serber, kroater, rutener, slovakar, tjecker och andra lämningar efter delvis glömda slaviska folkgrupper i Turkiet, Ungern och Tyskland") var den ryska pan-slavismens påfund och redskap, och deras krav förtjänade ingen som helst uppmuntran.⁷ Den senare tidens idealisering av den lilla nationen hade ännu inte börjat, och det fanns inget skäl till varför Marx och Engels skulle påverkas av det tänkesättet.

För det andra hade Marx och Engels en benägenhet att stödja krav, vars förverkligande skulle kunna antas främja det program för världsrevolutionen som formulerats i *Kommunistiska manifestet*, dvs, krav från länder i vilka den borgerliga utvecklingen var långt framskriden och som således skulle kunna bli ett löftesrikt område för eventuell proletär verksamhet. De krav som framställdes av Polen, det enda land som omnämns i *Kommunistiska manifestet* vars borgerliga revolution skulle få en agrar karaktär snarare än en industriell, upptogs som ett undantag i denna kategori,⁸ och försvarades följaktligen i Marx artiklar vid Frankfurt-

framställdes av franska revolutionen, överfördes till nationer. Den slaviska kongressen i juni 1848 utfärdade ett manifest "i namn av de europeiska nationernas frihet, jämlikhet och broderskap." Rousseaus "allmänna vilja" hade slagit rot.

⁵ Progressiva 1800-talstänkare vände sig som regel av praktiska skäl mot de små nationernas krav. "Ingen kan säga," skrev J. S. Mill i sin *Considerations on Representative Government*, "att det inte är till större fördel för en bretagnare, eller en bask från det franska Navarra, att föras in i ett högt civiliserat och kultiverat folks ström av idéer och känslor – att vara en medlem av den franska nationen, att på lika villkor få dra fördel av alla de privilegier som ett franskt medborgarskap innebär, att få dela förmånerna av franskt beskydd och den värdighet och prestige som det franska väldet tillhandahåller – än att sitta och tjura på sina egna klippor, en halvild relik från gångna tider som kretsar runt i sin egen lilla andliga bana, utan delaktighet i eller intresse för den allmänna utvecklingen i världen. Samma anmärkning kan riktas mot dem som bor i Wales eller i de skotska högländerna som medlemmar av den brittiska nationen." Ett par sidor senare uttryckte Mill hoppet om att en mer upplyst irländsk administration snart skulle göra irländarna uppmärksamma "på de fördelar som de till antalet mindre, fattigare folken absolut får genom att bli landsmän – i stället för främlingar – till dem som inte endast är deras närmaste grannar, utan också tillhör den rikaste och en av de bästa, mest civiliserade och mäktiga nationerna på jorden." Lenin var av precis samma åsikt: "Ju mer den demokratiska staten närmar sig full utträdesrätt, desto sällsyntare och svagare blir strävandena för utträde i praktiken, eftersom man inte, när det gäller ekonomisk utveckling och massornas intressen, kan tvivla på fördelarna av stora stater." (*Sotjinenija*, XIX, s. 39-40).

⁶ Engels höll sig härvid till den allmänt accepterade listan. Den sista försenade återklängen av den prioritet som i liberalt 1800-talstänkande gavs åt dessa fyra länders nationella ambitioner återfinns i Woodrow Wilsons 14 punkter. Autonomi ansågs räcka för de mindre nationerna, vilka inte namngavs.

⁷ Marx i Engels, *Sotjinenija*, XIII, I, s. 154-157.

⁸ Krakow-upproret 1846, vilket hade varit förspelet till 1848 års revolution, gav den polska rörelsen en "demokratisk" prägel som Marx under denna period ständigt betonade. Marx och Engels var emellertid inte helt nöjda med att Polen fanns med i det revolutionära programmet: deras inte alltid konsekventa uttalanden i frågan

parlamentet 1848. Övrig allmogenerationism betraktades som naturligt reaktionär. Det var i den andan Engels avvisade danskarnas krav på Schleswig med motiveringen att de endast var ”en halvciviliserad nation”. Den tyska rätten till hertigdömena var ”civilisationens rätt gentemot barbarismen, framåtskridandets gentemot stagnationen”.⁹ Man brukar vanligtvis tillskriva Engels tyska fördomar detta uttalande. Men Marx, som kan frikännas från att hysa engelska fördomar, stödde vid denna tid inte irländarnas krav.¹⁰ Kraven från de andra slaviska nationerna i det habsburgska väldet utom polackerna, tillbakavisades med liknande förakt i de två ofta citerade artiklarna mot Bakunin som skrevs av Engels 1849.¹¹ Alla dessa (utom tjeckerna vars revolutionära aktiviteter 1848 mer än en gång prisades av Marx och Engels¹²) var efterblivna bondenationer. Deras seger skulle innebära att ”det civiliserade västerlandet” förtrycktes av ”det barbariska österlandet”, staden av landsbygden, handel, industri och intelligens av de slaviska trälarnas primitiva agrikultur”.

För det tredje var det ett axiom i allt progressivt 1800-tals-tänkande att Ryssland var den mäktigaste förkämpan för den europeiska reaktionen och en fientlig inställning till Ryssland var därför ett kriterium på revolutionär uppriktighet. Det var huvudsakligen med den motivationen som Lenin förklarade Marx och Engels tillbakavisande av det habsburgska rikets små nationaliteter:

1848 skilde man på ”reaktionära” och ”revolutionära demokratiska nationer” på historiska och politiska grunder. Marx gjorde rätt i att fördöma det förra och stödjade det senare. Självbestämmanderätten är ett av de demokratiska krav som helt naturligt måste underordnas demokratins allmänna intresse. 1848 och åren närmast därefter bestod dessa allmänna intressen först och främst i kampen mot tsarismen.¹³

Dessutom blev Polens krav, vilka kunde användas mot Ryssland, godkända, och de mindre slaviska folkens krav, vilka tenderade att förlita sig på rysk makt för att få stöd, tillbakavisades.

Till sist innehöll Marx och Engels inställning ett rent empiriskt element, och det vore löjligt att tillskriva allt i den en konsekvent, genomtänkt teori. Österrikes slaviska bönder t.ex. betraktade för det mesta habsburgarna som mer avlägsna, och därför mindre förhatliga, än sina polska eller ungerska herrar. År 1848 hjälpte de habsburgarna att motstå de nationella krav som Marx och Engels i likhet med de flesta liberaler var angelägna att upprätthålla. Det var detta s.k. ”förräderi” av den nationella saken, i lika hög grad som någon teori om bondenationernas reaktionära karaktär, eller deras förutsatta förkärlek för Ryssland, som fick Engels att göra dessa avvisanden. Marx och Engels inställning till Polen påverkades också av de praktiska svårigheterna med att förena de tyska och polska kraven. Om det berodde på nationella fördomar eller på att Tyskland ur revolutionär synvinkel verkade mer utvecklat och därför var i större behov av stöd än Polen, var Marx och Engels ständigt benägna att gynna de tyska territoriella kraven gentemot Polen och var samtidigt redo att kompensera Polen på

finns samlade av Rjazanov i *Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung*, (Leipzig), VI, (1916), 175-221.

⁹ Karl Marx-Friedrich Engels: *Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, Ier Teil, VII, s. 353.

¹⁰ I ett manifest den 13 feb. 1848 som Marx och två andra hade undertecknat, uttryckte man sin tillfredsställelse över ”den fasta alliansen mellan det irländska folket och Storbritannien” och över möjligheten ”att bryta ner den fördom som fick det irländska folket att i ett gemensamt hat blanda samman de förtryckta klasserna i England med båda ländernas förtryckare” (ibid., VI, s. 652).

¹¹ Marx i Engels, *Sotjinenija*, VII, s. 203-220.

¹² I synnerhet i en artikel 18 juni 1848, vari det emellertid tilläggs 'att det tyska förtrycket har drivit tjeckerna till ”den ryska sidan, till despotism i stället för revolution.’ (Karl Marx-Friedrich Engels: *Historisch-Kritische Gesamtausgabe* Ier Teil, VII, s. 68-70.

¹³ Lenin, *Sotjinenija*, XIX, s. 43.

bekostnad av Ryssland eller de små gränsländerna som låg mellan Ryssland och Polen. Det var farligt att dra teoretiska slutsatser av dessa empiriska uttalanden.

Före 1850 utvecklade Marx och Engels således inte någon distinkt teori om nationellt självbestämmande, utan nöjde sig med att följa generella demokratiska föreskrifter, eller att fatta empiriska beslut i särskilda fall. Under senare delen av sitt liv kom Marx att ytterligare intressera sig för den nationella frågan genom sin direkta kontakt med arbetarrörelsen. Det var den polska resningen 1863 som föranledde det första sammanträffandet mellan engelska och franska arbetare, vilket i sin tur gav upphov till den Första internationalen, och sympatin för Polen var fortfarande livlig i radikala kretsar då Internationalen formellt bildades följande år. I och med dessa händelser tog sig den nationella självbestämmanderätten genom en polsk sidoingång in på Internationalens program, vilket antogs av generalrådet 27 september 1865. ”Det är absolut nödvändigt”, löd en av dess artiklar, ”att tillintetgöra Rysslands växande inflytande i Europa genom att tillförsäkra Polen den självbestämmanderätt som är varje nations tillhörighet och genom att än en gång ge åt detta land en social och demokratisk grund.”

Under det att den nationella självbestämmanderätten uppenbarligen hade åberopats enbart i det specifika syftet att fördöma Ryssland var det emellertid svårt att begränsa dess tillämpning enbart till Polen. Engels förmåddes så småningom revidera sin inställning till det danska kravet på Schleswig,¹⁴ och Marx medgav att han ändrat åsikt i fråga om Irland:

Tidigare ansåg jag att det vore omöjligt att skilja Irland från England. Nu anser jag det oundvikligt, även om det efter separationen skulle bli en federation.

Han kom till sist till slutsatsen att ”det ligger i den engelska arbetarklassens *direkta absoluta intresse* att frigöra sig från sin nuvarande förbindelse med Irland”,¹⁵ och framlade fallet i Internationalens generalråd. Principfrågan tycks ha framställts endast en gång. De franska medlemmarna av Internationalen var nästan samtliga proudhonister och avvisade, liksom sin mästare, kraven på nationalism. När det preussisk-österrikiska kriget utbröt i juni 1866 började den ”proudhonistiska klicken”, enligt vad Marx rapporterade till Engels, att predika fred med motiveringen att ”krig var otidsenligt och nationaliteter rent nonsens”.¹⁶ När Lafargue ett par dagar senare fullföljde denna tankegång och i generalrådet beskrev nationerna som ”föråldrade vidskepligheter”, gjorde Marx ett motangrepp genom att visa att Lafargue ”genom att förneka nationalisterna helt omedvetet förutsatte att de skulle införlivas med en idealisk fransk nation”.¹⁷ Det var ett argument som Lenin en dag skulle komma att använda mot österrikiska och polska socialister och ”storryska chauvinister”, som genom att förneka principen om nationellt självbestämmande underförstått hävdade sin egen nationella överlägsenhet.

Den Andra internationalen intresserade sig från det den bildades 1889 fram till 1914 fortfarande mindre än sin föregångare för doktrinen om nationellt självbestämmande. Efter 1870 ebbade intresset för frågan ut. Det inträffade inga svårigheter i Polen eller någon annanstans som aktualiserade den på den europeiska kontinenten, och världen i stort hade knappt börjat lyssna till rösterna från de förtryckta folken på övriga kontinenter. Det utförligaste uttalandet i frågan gjordes i en resolution vid den Andra internationalens London-kongress 1896:

¹⁴ Karl Marx-Friedrich Engels: *Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, Ier Teil, III, s. 163.

¹⁵ Ibid., IIIer Teil, III, s. 442; IV, s. 258. Lenin skrev efteråt att ”Marx och Engels hållning i den irländska frågan bildade det första stora mönstret, vilket i dag har behållit sin oerhörda praktiska betydelse för den ståndpunkt som proletarietet i förtryckarländer bör inta gentemot nationella rörelser” (*Sotjinenija*, XVII, s. 464).

¹⁶ Karl Marx-Friedrich Engels: *Historisch-Kritische Gesamtausgabe* IIIer Teil, III, s. 336.

¹⁷ Ibid., IIIer Teil, III, s. 341.

Kongressen förklarade sig positivt inställd till full autonomi för alla nationaliteter och sympatiserar med de arbetare i varje land som för närvarande lider under oket av militär, nationell, eller annan despotism, samt uppmanar arbetarna i alla sådana länder att ställa sig sida vid sida med världens klassmedvetna arbetare, att organisera sig för att störta den internationella kapitalismen och upprätta den internationella socialdemokratien.¹⁸

Första hälften av resolutionen grundade således det proletära intresset för den borgerliga doktrinen om nationellt självstyre eller självbestämmande. Den andra hälften redogjorde för sin tillit till proletariatets slutliga internationella solidaritet. Men intresset för denna låg endast på ytan. Inget försök gjordes att återkomma till den på Internationalens följande kongresser före 1914.¹⁹

(b) Den bolsjevikiska doktrinen före 1917

Rätten till nationellt självbestämmande hade proklamerats i det ryska socialdemokratiska arbetarpartiets inledande manifest vid den kongress som hölls då det bildades 1898. I det partiprogram som antogs vid den andra kongressen 1903 erkändes ”rätten till självbestämmande för alla nationer som utgör en del av statens sammansättning”. Ordvalet och det faktum att denna paragraf införts bland de övriga som relaterade till den ryska inhemska politiken visade att den hänsyftade på de nationaliteter som tillhörde den ryska staten.²⁰ De internationella konsekvenserna av denna enkla formel diskuterades varken nu eller vid någon annan tidpunkt före 1914. Men som nationellt problem och som partiproblem blev den föremål för polemik under hela perioden. Denna blev mer akut efter 1905 års revolution, och Lenins egen känsla för den nationella frågans betydelse kan mycket väl ha skärpts genom hans vistelse i det österrikiska Polen sommaren 1912. Följande år anmärkte han att ”den nationella frågan nu har kommit att inta en framskjuten plats bland samhällslivets frågor i Ryssland.”²¹ De huvudsakliga bolsjevikiska uttalandena i denna fråga före revolutionen härrör från detta skede.

Den första av de två stora irrläror som vid denna tid utmanade partidoktrinen var av österrikiskt ursprung. Vid sekelskiftet framlade de ledande österrikiska marxisterna, som var ivriga att motverka de splittringstendenser som hotade dubbelmonarkins halvfärdiga ramverk, ett projekt i syfte att ersätta det nationella självbestämmandet som en rätt som erkändes i den socialdemokratiska doktrinen med ett icke-territoriellt kulturellt självstyre, vilket skulle kunna utövas av nationella grupper i hela kejsardömet utan att splittra dess politiska och territoriella integritet.²² Den första och mest uppenbara följden av detta projekt blev att det tillämpades på själva partiet. Vid sin kongress 1897 beslöt det österrikiska socialdemokratiska partiet att reorganisera sig som en federation av sex autonoma nationella partier – ett tyskt, ett tjeckiskt,

¹⁸ *International Socialist Workers and Trade Union Congress*, London, 1896 (n. d.) s. 31. I den tyska versionen (*Verhandlungen und Beschlüsse des Internationalen Arbeiter- und Gewerkschafts-Kongresses zu London (1897)*), s. 18) översätts ”autonomi” med Selbstbestimmungsrecht vilket upprepas i den gängse ryska versionen (Lenin, *Sotjinenija*, XVII, s. 455).

¹⁹ Det är anmärkningsvärt att Finlands klagomål gentemot Ryssland, vilka efter 1905 blev internationellt kända, inte diskuterades på basis av en abstrakt självbestämmanderätt, utan på det ryska imperiets konstitutionella lag.

²⁰ Plechanov föreslog i sina kommentarer till Lenins utkast till detta avsnitt av programmet att man skulle utbyta ”staten” mot ”imperiet,” för att låta ordet bli tillämpligt enbart på tsarregimen, och för att undvika att binda en framtida borgerlig eller socialistisk republik vid en politik som skulle kunna innebära en uppstyckning av Ryssland. Lenin motsatte sig denna inskränkning. *Leninskij Sbornik*, II (1924). s. 144.

²¹ Lenin, *Sotjinenija*, XVII, s. 133. [”Kritiska anmärkningar i den nationella frågan”, *Valda verk i tio band*, bd 5, sid 50. Anmärkning: Alla citerade svenska Lenin-arbeten finns på marxistarkiv.se]

²² På grund av att tyskar var utspridda över hela Europa tenderade de tyska nationalitetsbegreppen att få en personlig snarare än en territoriell grund. Delegaterna till Frankfurtparlamentet år 1848 representerade inte territorier utan grupper av tyskar – en del av dem utgjorde minoriteter i de områden som de bebodde. Man föreslog t. o. m., vilket dock inte bifölls, att man skulle mottaga delegater från den tyska församlingen i Paris.

ett polskt, ett rutenskt, ett italienskt och ett jugoslaviskt. Nästa partikongress, i Brünn 1899, genomdrev en obestämt formulerad resolution som ställde sig positiv till ett reorganiserande av Österrike som en ”federation av nationaliteter”. Detta följdes av en kampanj, ledd av Karl Renner (som skrev under pseudonymen Rudolf Springer) och Otto Bauer, som var för ett genialiskt system av nationellt kulturellt självstyre på en personlig basis. Medlemmarna av de olika nationaliteterna skulle organiseras, oberoende av deras vistelse, under nationella råd som skulle leda dem i utbildnings- och andra kulturella frågor, varvid monarkins och dess förvaltnings politik och ekonomiska enhet skulle förbli opåverkad.

Dessa idéer, både de som syftade på partiorganisationen och på staten, togs i Ryssland ivrigt upp av det alljudiska arbetarförbundet i Ryssland och Polen, vanligtvis kallat Bund. Bund, den äldsta socialdemokratiska organisationen i Ryssland, hade fått tillträde till det ryska socialdemokratiska partiets kongress, då det bildades 1898, som ”autonom organisation, oavhängig endast i frågor som speciellt angår det judiska proletariet”,²³ Vid den andra kongressen 1903 kämpade delegaterna i Bund för att få behålla sina privilegier som ”enda representanter för det judiska proletariet i vilken del av Ryssland det än befinner sig och vilket språk det än talar”.²⁴ De blev nedröstade, och drog sig tillbaka från kongressen och från partiet. De fick åter tillträde till det vid den fjärde kongressen 1906 enligt en dubbeltydig bestämmelse som inte avgjorde någonting.²⁵ Vid denna tid framställde de lettiska och kaukasiska socialdemokratiska partierna samma krav som Bund. I och med att den nationella frågan i Ryssland blev akut blev motsättningarna inom partiet konstanta och bittra. Det var endast Lenin och några få ståndaktiga bolsjeviker som motsatte sig självstyre för nationella sektioner.

Under hela polemiken tycks man från bägge håll ha antagit att nationellt självstyre inom partiet och kulturellt självstyre för nationaliteter inom staten var principer som stod eller föll tillsammans.²⁶ Lenin som var övertygad om att partiet skulle försvagas om man splittrade det i nationella delar var också övertygad om att samma sak gällde staten, och han tog upp frågan både med relation till staten och till partiet. Tidigt 1903, före den andra kongressen, hade han anklagat en armenisk socialdemokratisk grupp för att den krävt en ”federal republik” för Ryssland som helhet och ”autonomi beträffande det kulturella livet” för de kaukasiska nationaliteterna. Proletariatet, hävdade Lenin, var inte intresserat av ”nationell autonomi”. Det intresserade sig enbart för två saker: å ena sidan ”för politisk och medborgerlig frihet och fullständigt lika rättigheter”, å den andra, för ”varje nationalitets rätt till självbestämmande” (dvs. rätt till avskiljande).²⁷ Lenin kom således snabbt att omfatta en kompromisslös ”allt-eller-intet-inställning” i fråga om nationellt självbestämmande, vilket var mindre paradoxalt än det först tedde sig. Nationen ägde rätt att utträda. Om den valde att inte utöva den rätten, ägde den, som nation, ingen annan rättighet, även om dess individuella medlemmar naturligtvis åtnjöt rätten till jämlikhet med andra medborgare när det gällde språk, utbildning och kultur, liksom de gjorde i en borgerlig demokrati som Schweiz.

²³ VKP (B) v Rezoljucijach (1941), I, s. 5.

²⁴ Vtoroj S”ezd RSDRP (1932), s. 323-325; se s. 42 ovan.

²⁵ VKP (B) v Rezoljucijach (1941), I, s. 81-82.

²⁶ Detta diskuterades senare utförligt av Stalin: ”Organisationen typ ... trycker en outplånlig prägel på arbetarnas hela andliga liv.... Då arbetarna är organiserade enligt nationalitet, inkapslar de sig i sina nationella skal och avgränsar sig från varandra genom organisatoriska skrankor. Det är inte det gemensamma mellan arbetarna som framhäves, utan det som skiljer dem från varandra.... Det är inte att undra på att den nationella federalismen i organisationen fostrar arbetarna i den nationella isoleringens anda.” (Stalin *Sotjinenija*, II, 365.) [*Marxismen och den nationella frågan*]

²⁷ Lenin, *Sotjinenija*, V, s. 242-243 [1 feb. 1903]. Stalin kritiserade de armeniska socialdemokraterna av samma skäl (*Sotjinenija*, I, s. 37).

Lenins inställning var därför redan bestämd i början av år 1903. Det var tio år senare, när den nationella frågan hade blivit akut, som han lät Stalin, en ung georgisk bolsjevik som då besökte honom i Galicien, radera den österrikiska tesen. Stalins uppsats *Den internationella frågan och socialdemokratien* publicerades i en partitidning våren 1913.²⁸ Yttre och inre bevis visar att den skrivits under Lenins inflytande och det förblev standardverket i partilitteraturen beträffande denna fråga.

Inledningen av uppsatsen beklagade den växande ”vågen av nationalism” och uppmanade socialdemokraterna att ”skydda massorna från den allmänna ’epidemin’ ... genom att mot nationalismen sätta det beprövade vapen, som internationalismen och klasskampens enhet och odelbarhet utgör”. Stalin övergick sedan till att definiera nationen som ”en historiskt uppkommen, varaktig gemenskap mellan människor, som uppstått på grundval av gemenskap ifråga om språket, territoriet, det ekonomiska livet och den mentalitet, som kommer till uttryck i den gemensamma kulturen”. De österrikiska definitionerna av en nation som ”en kulturgemenskap inte längre bunden till torvan” (Springer), eller ”en på ödesgemenskap baserad nationell karaktärgemenskap” som förbinder människorna (Bauer), avvisades med motiveringen att de förbigick nationsskapets objektiva innebörd och de skiftande historiska och ekonomiska omständigheter som frambringat det. ”Nationen är inte helt enkelt en historisk kategori utan en historisk kategori, som tillhör en bestämd epok, den uppåtgående kapitalismens epok.” Bourgeoisien ”spelar den ledande rollen” vid dess tillblivelse, och ”marknaden är den första skolan, i vilken bourgeoisin lär sig nationalism”. Således är ”den nationella kampen ... en kamp mellan de borgerliga klasserna sinsemellan”. En nationell rörelse förblir till *sitt väsen* ”ständigt en borgerlig kamp, som i främsta rummet är fördelaktig och önskvärd för bourgeoisin”²⁹ Mönstret varierade från västra till östra Europa, där, tack vare att feodala systemet levat kvar längre, multinationella snarare än nationella stater bildades. Men dessa generaliseringar beträffande nationens utveckling kunde tillämpas på andra ställen. Den nation som således bildades måste betraktas som en objektiv och oberoende enhet. ”Nationen är suverän, och alla nationer är likaberättigade”

Denna uppfattning som innebar nationens rätt till fullt självbestämmande och avskiljande, angrep på två punkter den österrikiska tesen. Å ena sidan inskränkte den österrikiska tesen nationernas rättigheter, både genom att söka upprätta den multinationella staten trots självbestämmanderätten, och genom att söka ersätta oinskränkta politiska rättigheter med kulturella rättigheter. Å andra sidan befordrade den österrikiska tesen nationalismen, inte endast genom oupphörliga nationella fördomar,³⁰ utan genom att behandla nationen som ett en gång för alla fastställt och bestående förhållande, så att enligt denna hypotes också den framtida socialistiska ordningen skulle komma att ”uppdelas i nationellt avgränsade samhällen”. Det var i opposition mot denna dubbla irlära som Stalin framlade den dubbla syn på nationen som kom att ingå i den bolsjevikiska trossatsen. Å ena sidan var nationen den historiskt attesterade formen av statsorganisation under den borgerliga revolutionens skede, och åtnjöt som sådan en oförgräplig självbestämmanderätt i form av

²⁸ Stalin, *Sotjinenija*, II, s. 290-367. där den bär titeln *Marxismen och den nationella frågan*. Eng. övers. i J. Stalin, *Marxism and the National and Colonial Question* (2:a ed. 1936), s. 3-61.

²⁹ Lenin stödde vid den tiden helt och hållet denna uppfattning: han såg ”den ekonomiska grundvalen” till de nationella rörelserna i det faktum att ”det för varuproduktionens fullständiga seger fordras att bourgeoisin erövrar den inre marknaden” och betraktade nationalstaten som ”typisk, normal under den kapitalistiska perioden” för ”hela den civiliserade världen” (*Sotjinenija*, XVII s. 428) [”Om nationernas självbestämmanderätt”, *Valda verk i tio band*, bd 5, sid 152.-153]

³⁰ Som ett exempel på den reaktionära innebörden i den kulturella autonomi påpekade Lenin att ”I sydstaterna, de f d slavägarstaterna, i Amerika segregeras fortfarande negrernas barn i särskilda skolor, medan i nordstaterna vita barn och negerbarn går i skola tillsammans.” (ibid., XVII, s. 93). [”Om ’kulturell-nationell’ autonomi”, *Valda verk i tio band*, bd 5, sid 85]

avskiljande från en befintlig multinationell stat. Å andra sidan var socialismens slutgiltiga mål att ersätta världens uppdelning i ”nationellt avgränsade samhällen” med ”principen om arbetarnas internationella solidaritet”. Distinktionen mellan den borgerliga revolutionens nationalism och den socialistiska revolutionens internationalism, som här endast svagt antyts, fick betydande konsekvenser som senare skulle bli uppenbara.

Den andra irrläran mot vilken den bolsjevikiska doktrinen reagerade var vid denna tid främst associerad med den polska socialdemokratin.³¹ Tidigt på 1890-talet uppstod en schism mellan två grupper av polska socialdemokrater beträffande den nationella frågan. Ur en av dessa bildades Pilsudskis ”patriotiska” polska socialistparti. Den andra, som stödde Rosa Luxemburgs idéer, avvisade ”kravet på återupprättandet av den polska staten” som en ”utopi”, och blev så småningom en sektion av det ryska partiet.³² Polemiken återgavs i en skarp artikel av Rosa Luxemburg i den socialdemokratiska tidskriften *Neue Zeit*,³³ som hävdade att nationellt oberoende var en borgerlig angelägenhet och att proletariatet, som väsentligen är internationellt, inte hade något intresse av det. Rosa Luxemburgs argument vederlades i senare nummer av samma tidskrift av Kautsky, som i en artikel med titeln ”Finis Poloniae?” försvarade vad som sedermera kom att utgöra den bolsjevikiska inställningen.³⁴ Det är ett egendomligt symptom på det beroende av Ryssland som erfors i alla sektorer av befolkningen i det ryska Polen före 1914, att medan jordägarna och köpmannaklassen stödde sig på sina ryska motsvarigheter av fruktan för revolutionär oro bland de polska bönderna eller det polska proletariatet, avvisade de polska revolutionärerna också idén om ett oavhängigt polskt revolutionärt parti, vilket skulle bli alltför svagt för att kunna utveckla sig gentemot en polsk härskande klass. En lång artikel av Rosa Luxemburg, publicerad 1907-08 i en polsk tidskrift, försåg Lenin med texten till hans mest raffinerade vederläggning av den polska tesen.³⁵

Det bolsjevikiska svaret på den polska tesen aktualiserade tre huvudpunkter. För det första, har ”alla borgerligt demokratiska omvälvningar” en tendens att bilda ”självständiga nationalstater”,³⁶ och erkännandet av rätten till avskiljande vid detta stadium är en följd av doktrinen om proletärt stöd åt den borgerliga revolutionen. Proletariatet skulle vid detta stadium inte kunna förkasta eller begränsa en rätt till självbestämelse som beviljas också i borgerlig princip och praktik: Norges avskiljande från Sverige år 1905 citerades ständigt av Lenin som ett lysande exempel på borgerlig självständighet.³⁷ För det andra, skulle en härskande nations tillbakavisande av självbestämmanderätten för andra nationer förlöjliga principen om jämlikhet mellan nationer: Proletariatet i en härskande nation skulle inte anständigtvis kunna medverka i ett sådant tillbakavisande. Precis som Marx hade försökt uppmana de engelska arbetarna att stödja den irländska oavhängigheten och avvisat Lafargues förnekande av nationaliteten som ett dolt sätt att hävda Frankrikes nationella överlägsenhet, så påstod nu Lenin, att de ryska socialdemokraternas förkastande av den nationella självbestämmanderätten innebar att man gav efter för ”anpassning till reaktionärernas intressen och till den

³¹ Det bör tilläggas att samma åsikt omfattades av tidiga ryska radikaler och revolutionärer, från Pestel till Tjernysjevskij, av vilka nästan alla hade varit antingen fientliga eller likgiltiga inför kraven på nationalism.

³² Den bästa redogörelsen för denna polemik från den polska sidan, för den som inte har tillgång till polska dokument, är en artikel i *Proletarskaja Revoljutsija*, nr 2,3 (61-62), 1927, s. 148-208.

³³ *Neue Zeit* (Wien), XIV (1895-96), II, s. 176-181, 206-216.

³⁴ *Neue Zeit* (Wien), XIV, II, s. 484-491, 513-525.

³⁵ Lenins artikel som svar på Rosa Luxemburg, Om nationernas självbestämmanderätt. (*Sotjinenija*, XVII, s. 427-474) publicerades inte förrän våren 1914 [*Valda verk i tio band*, bd 5, sid 151-213]. En del av argumenten som används i den förekommer i tidigare artiklar, publicerade under senare delen av 1913: Om det ryska socialdemokratiska arbetarpartiets nationella program. (ibid., XVII, 116-121) och Kritiska anmärkningar i den nationella frågan (ibid., XVII, 133-159) [*Valda verk i tio band*, bd 5, sid 50-83]. Lenin var vid denna tid starkt engagerad i den nationella frågan.

³⁶ Ibid., XVII, s. 471. [*Valda verk..a.a.*, sid 209]

³⁷ Ibid., XVII, s. 327, 441, 449-454. [*Valda verk.. a.a.*, sid 171,182-187]

härskande nationens värsta nationalistiska fördomar”.³⁸ Det var legitimt för en polsk demokrat att förkasta den politik som gick ut på avskiljande för Polen, men detta gjorde det inte mindre nödvändigt för partiet som helhet, och speciellt för dess ryska medlemmar, att proklamera Polens rätt att utträda. Detta argument ledde fram till den tredje punkt som Lenin ständigt betonade: distinktionen mellan rätten till nationellt självbestämmande (inklusive avskiljande) och beslutet att utträda. Att förespråka rätten till separation innebar inte, anmärkte Lenin, att rösta för separation i ett särskilt fall.³⁹ De, vars rätt att utträda hade erkänts, måste fortfarande fatta beslutet om huruvida avskiljande var önskvärd eller ej. Den distinktionen blev högst betydelsefull vid ett senare stadium.

Det första utförliga partiuttalandet rörande nationalismen fanns i en resolution som antogs vid centralkommitténs sammanträde i Poronin i Galicien, där Lenin då bodde, på hösten 1913. Resolutionen var indelad i fem avdelningar, av vilka de tre första ägnades den österrikiska och de två sista den polska irrläran. Följande var huvudpunkterna:

- (1) Under kapitalistiska förhållanden är de främsta önskemålen lika rättigheter för alla nationer och språk, frånvaron av ett obligatoriskt statspråk, skolundervisning på lokal-språken, och ett stort mått provinsiell autonomi och lokalt självstyre.
- (2) Principen om kulturell-nationell autonomi och separat nationell skolförvaltning inom en given stat förkastas som oförenligt med demokratin i allmänhet och med klasskampens intressen i synnerhet.
- (3) Arbetarklassens intressen kräver en union av alla arbetare i en bestämd stat i proletära organisationer sons inte är uppdelade i nationella sektioner.
- (4) Partiet stöder ”tsarmonarkins förtryckta nationers rätt till självbestämmande, dvs. till avskiljande och bildande av en oberoende stat”
- (5) önskvärdheten av utövandet av denna rätt kommer att i varje särskilt fall avgöras av partiet ”med hänsyn till hela den sociala utvecklingen och de intressen som företräds av proletariatet i dess klasskamp för socialismen.”⁴⁰

Motsättningarna var inte slut i och med resolutionen 1913. Diskussionen om nationellt självbestämmande stimulerades överallt av kriget, och inte minst inom socialdemokratiska kretsar. Det manifest som utfärdades av antikrigspartiernas Zimmerwald-konferens i sept. 1915, och som innehöll det sedvanliga erkännandet av ”nationernas rätt till självbestämmande”, förorsakade en upprörd artikel i en schweizisk tidning av den polske socialdemokraten Radek, som tillbakavisade ”kampen för en ickeexisterande självbestämmanderätt” med motiveringen att den enbart var ”illusorisk”.⁴¹ Följande vår hade debatten flyttat in i spalterna i *Vorbote*, den tidning som bildats av Zimmerwald-vänstern, som i april 1916 införde två serier med teser för och emot självbestämmande, den ena av Lenin, den andra av Radek. Radek argumenterade att socialdemokratin ”under inga omständigheter kan förespråka att man bildar nya gränsposter i Europa eller återupprättar de gränser som förstörts av imperialismen”, att försvaret av det nationella självbestämmandet var en säker väg till den ”sociala patriotismen”, och att det enda acceptabla slagordet för socialdemokrater var ”ned

³⁸ Exakt samma fras återkommer två gånger i Lenins artikel från denna period (ibid., XVII, s. 169, 446) [*Valda verk. a.a.*, sid 176]. Idén upprepas gång på gång. Som Trotskij efteråt uttryckte det, ”En härskande nations önskan att behålla *status quo* draperar sig ofta i överlägsenhet gentemot ”nationalism”, liksom segrarnationens önskan att behålla sitt byte lätt tar formen av pacifism.” (*Istorijska Russkoj Revoljucii*, II (Berlin, 1933). II, s. 50. [på svenska: *Ryska revolutionens historia* del III]

³⁹ Lenin, *Sotjinenija*, XVII, s. 119.

⁴⁰ *VKP (B) v Rezoljucijach* (1941), I, s. 210-211.

⁴¹ Lenin, *Sotjinenija*, XVIII, s. 323.

med gränserna”.⁴² Ett par veckor senare fördömde Radek i en annan tidning, påskupproret i Dublin 1916 som ett ”försök till statskupp”.⁴³ Lenin sammanfattade i ytterligare en lång artikel med titeln *Resultaten av diskussionen om självbestämmandet*. Även Radek hade förklarat sig vara emot ”annekteringar”, och att förkasta självbestämmanderätten var att stödja annektering. Om Tyskland skulle annektera Belgien, skulle Belgien inte ha rätt att åter ställa sitt krav på oberoende i självbestämmandets namn? Innebar inte själva förstörandet av ett oavhängigt Polen en ”annektering”? Att erkänna självbestämmanderätten var enda alternativet till en försoning med nationellt förtryck.⁴⁴

1913 års resolution hade speciellt relaterat till det borgerliga skedets ”kapitalistiska förhållanden” och det var mot den bakgrunden som hela polemiken utspelade sig. Av det skälet lades föga vikt vid en sida som dock var oundgänglig när det gällde att få en klar uppfattning av den bolsjevikiska doktrinen. Lenin övergav aldrig den marxistiska åsikten att ”nationella olikheter kommer att försvinna mer och mer” före socialismens annalkande. Han räknade därför aldrig med att de skulle få någon långsiktig eller absolut giltighet. Redan 1903 ställde han socialdemokraternas villkorliga erkännande av nationellt självbestämmande mot den borgerliga demokratins ovillkorliga erkännande av det:

Den borgerlige demokraten (och den moderne socialistiske opportunisten som följer i hans fotspår) inbillar sig att demokratin avskaffar klasskampen och ställer därför alla sina politiska krav abstrakt, summariskt och ”ovillkorligt”, utgående från ”hela folkets” intressen eller rentav från en evig och absolut moralisk princip. Socialdemokraten avslöjar alltid och överallt skoningslöst denna borgerliga illusion vare sig den kommer till uttryck i en abstrakt idealistisk filosofi eller i ett ovillkorligt krav på nationellt oberoende.⁴⁵

Och tio år senare, året för Poronin-resolutionen, gjorde han en klar och tydlig åtskillnad mellan de två stadier i den marxistiska inställningen till den nationella frågan som motsvarade revolutionens två stadier:

Kapitalismen i utveckling visar upp två historiska tendenser i den nationella frågan. Den första: en nationell aktivitet och nationella rörelser vaknar till liv, allt nationellt förtryck bekämpas, nationalstater bildas. Den andra: allehanda förbindelser mellan nationerna utvecklas och blir allt vanligare, nationella skrankor rivs ner, internationell enhet upprättas inom kapitalet och det ekonomiska livet överhuvudtaget, politiken, vetenskapen osv.

Båda tendenserna är en universell lag för kapitalismen. Den första dominerar i början av dess utveckling, den andra utmärker den mogna kapitalismen som är på väg mot att omvandlas till ett socialistiskt samhälle. Marxisternas nationella program beaktar båda tendenserna genom att, för det första, förespråka att nationerna och språken skall ha samma ställning, att inga som helst *privilegier* i detta avseende är tillåtliga (samt att nationerna har rätt till självbestämmande, vilket tas upp särskilt längre fram), och genom att, för det andra, slå vakt om principen om internationalism...⁴⁶

Distinktionen drogs här mellan den period då bourgeoisin fortfarande kämpade för sina rättigheter mot den feodala ordningen och den period som följde sedan den borgerliga revolutionen redan avslutats. Under den första perioden var den nationella kampen *par excellence* borgerlig och syftade till att skapa nationsstaten. Detta innebar inte att arbetarna inte intresserade sig för den och inte borde ge den sitt stöd.

”Inskränkning av flyttningsfriheten, indragning av rösträtten, språkrestriktioner, minskning av skolornas antal och andra repressalier träffar arbetaren i lika hög grad, om inte i högre grad än

⁴² Ibid., XIX, s. 37-48, 438-440.

⁴³ Ibid., XIX, s. 268.

⁴⁴ Ibid., XIX, s. 241-273.

⁴⁵ Ibid., V, s. 338-339. [”Den nationella frågan i vårt program”, *Valda verk i tio band*, bd 2, sid 302].

⁴⁶ Ibid., XVII, s. 139-140. [”Kritiska anmärkningar i den nationella frågan”, *Valda verk i tio band*, bd 5, sid 58-59].

de träffar bourgeoisin”.⁴⁷ De skulle emellertid inte betrakta kraven på nationellt självbestämmande som absoluta. Ett krav på självbestämmande kunde aldrig ställas mot kraven på internationell socialism:

Den arbetare som sätter den politiska sammanhållningen med de borgerliga i ”sin egen” nation högre än full sammanhållning med proletärerna i alla nationer, handlar mot sina egna intressen och mot socialismens och demokratins intressen.⁴⁸

Och vidare:

Marxismen är oförsonlig mot nationalismen, hur ”rättvis”, ”ren”, fin och civiliserad den än må vara. I stället för all slags nationalism för marxismen fram internationalismen, alla nationers sammansmältning till en högre enhet...⁴⁹

Målet för all socialistisk politik, hade Stalin sagt i sin berömda uppsats, var att bryta ner nationella skrankor och förena befolkningen ”för att bana väg för en skillnad av annat slag, för klasskillnaden”.⁵⁰ Så länge den nationella frågan stod i vägen, drog den ”det lägre befolkningsskiktets” uppmärksamhet bort från klasskampen till frågor som för ögonblicket var ”gemensamma” för dem och bourgeoisin.⁵¹ Principen om nationellt självbestämmande måste således alltid godkännas i fullt medvetande om dess relativa, villkorliga och tillfälliga giltighet, och med blicken stadigt riktad mot det slutgiltiga målet.

Men medan doktrinen om revolutionens två stadier alltid hade varit väsentlig för den bolsjevikiska teorin om självbestämmande, hade den nationella frågan hittills i praktiskt syfte behandlats som en fråga som uteslutande angick det första eller borgerliga stadiet, eftersom det andra stadiet fortfarande tycktes befinna sig i ett avlägset fjärran. Lenin kom tack vare kriget 1914 att gradvis omfatta åsikten att motsättningarna inom det kapitalistiska systemet hade fört fram det till randen av ett sammanbrott, och att man stod inför inledningen till revolutionens andra eller socialistiska stadium, och detta krävde en motsvarande tillrättläggelse av teorin om självbestämmandet. Studiet av förhållandena i världen under påverkan av kriget tillförde emellertid en ny komplikation. Revolutionens stadier var tidsmässigt successiva. Men på grund av kapitalismens ojämna utveckling skulle olika stadier komma att uppnås samtidigt i olika delar av världen, och dessa skulle motverka varandra. Båda dessa moment upptogs i Lenins teser i april 1916 om *Den socialistiska revolutionen och nationernas självbestämmanderätt*.⁵² Den första tesen vidhöll djärvt att ”alla objektiva förutsättningar för att genomföra socialismen” nu har skapats, och emedan ”den segerrika socialismens” första uppgift bör vara att fullborda demokratin, måste den också inse ”de förtryckta nationernas självbestämmanderätt, dvs rätt till fritt politiskt avskiljande”. Men den nyaste av teserna var den som indelade världen i ”tre typer av länder”. Den första omfattade ”Västeuropas avancerade kapitalistiska länder och Förenta staterna”: de ”borgerligt progressiva nationella rörelserna är här för länge sedan avslutade”. Den andra gruppen täckte Östeuropa ”och särskilt Ryssland”: ”1900-talet har här särskilt utvecklat de borgerligt demokratiska nationella rörelserna och skärpt den nationella kampen.”. I den tredje kategorin återfanns ”halvkoloniala länder som Kina, Persien och Turkiet, samt alla kolonier”, här har ”de borgerligt demokratiska rörelserna dels knappast börjat, dels är de långtifrån avslutade”.

Samtidigt som Lenin sökte sig fram mot övergången från det borgerliga till det socialistiska stadiet i kampen för självbestämmande, införde han sålunda en ny förändring i analysen av

⁴⁷ Stalin, *Sotjinenija*, II, s. 308.

⁴⁸ Lenin, *Sotjinenija*, XVI, s. 509.

⁴⁹ *Ibid.*, XVII, s. 145. [*Valda verk i tio band*, bd 5, sid 65-66].

⁵⁰ Stalin, *Sotjinenija*, II, s. 362.

⁵¹ *Ibid.*, II, s. 309.

⁵² Lenin, *Sotjinenijaa*, XIX, s. 37-48. [*Valda verk i tio band*, bd 6, sid 39-53].

kampens borgerliga stadium. Detta var en direkt följd av den åsikt som han vid denna tid framlade i sin berömda pamflett *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*,⁵³ i vilken han beskrev den konkurrensinriktade borgerliga 1800-talskapitalismens urartning till utsugande borgerlig 1900-talsimperialism. Kampen för nationell frigörelse var främst en borgerlig-demokratisk kamp. I sin karakteristiska 1800-talsform hade den varit en kamp gentemot lämningarna av feodalism och autokrati, och i denna form hade den ännu inte fullbordats i de länder som omfattades av den andra kategorin, t.ex. Östeuropa, ”och särskilt Ryssland”. I sin karakteristiska 1900-talstorm var den en kamp för den tredje typens koloniala och halvkoloniala länder, inte längre mot det gamla slaget av feodalism och autokrati, utan mot borgerlig imperialism. Grunden var således lagd för en verksam allians mellan nationella rörelser i den andra och tredje kategorin, mellan offren för den gamla 1800-talsautokratien och den nya 1900-talsimperialismen, mellan Östeuropa och Asien.

Att tro (skrev Lenin senare 1916), att en social revolution är tänkbar utan att de små nationerna i kolonierna och Europa gör uppror, utan att det kommer till revolutionära utbrott bland en del av småbourgeoisin med alla dess fördomar, utan att de icke medvetna proletära och halvproletära massorna kommer i rörelse mot godsägarnas och kyrkans ok, mot det monarkiska och nationella förtrycket osv – det innebär att förneka den sociala revolutionen.⁵⁴

Dessa förändringar måste emellertid ses i ljuset av det uttalande som Lenin gjorde i april-teserna 1916 rörande den förestående övergången från den borgerliga till den socialistiska tillämpningen av principen om nationellt självbestämmande.⁵⁵ Här intog Ryssland också en central och avgörande ställning. Under övergångsperioden från den borgerliga till den socialistiska revolutionen hade gränsen mellan de borgerliga och de socialistiska utvecklingsstadierna i den nationella kampen suddats ut, medan speciellt Ryssland behöll sitt fotfäste på bägge sidor om den. Men Lenin var utrustad med ett verksamt kriterium när det gällde att tillämpa de borgerliga och socialistiska aspekterna, respektive doktrinen om nationellt självbestämmande.

Personer, som inte satt sig in i frågan, finner det ”motstridande” att förtryckande nationers socialdemokrater skall yrka på ”frihet att avskilja sig”, medan förtryckta nationers socialdemokrater skall yrka på ”frihet att förena sig”. Men den minsta eftertanke visar, att det inte finns och inte kan finnas någon annan väg till internationalism och nationernas sammansmältning, någon annan väg från den givna situationen till detta mål.⁵⁶

På denna något obestämda grund fick oktoberrevolutionen bygga sin teori och dess tillämpning, mitt i den brännande frågan om den nationella självbestämmanderätten.

⁵³ Ibid., XIX, s. 78-175. [*Valda verk i tio band*, bd 5, sid 402-522].

⁵⁴ Lenin, *Sotjinenija*, XIX, s. 269. [”Resultaten av diskussionen om självbestämmandet”, *Valda verk i tio band*, bd 6, sid 133].

⁵⁵ Stalin skrev långt senare att Lenin i artikeln i oktober 1916, Resultaten av diskussionen om självbestämmande (Lenin, *Sotjinenija*, XIX, s. 241-272), förklarade att den väsentliga punkten i den nationella frågan om självbestämmanderätten hade upphört att utgöra en del av den allmänna demokratiska rörelsen, och hade redan omvandlats till en beståndsdel av den allmänna proletära, socialistiska revolutionen” (Stalin, *Sotjinenija*, VII, s. 223). Stalins artikel, i vilken detta avsnitt ursprungligen förekom, publicerades i *Bolsjevik*, nr 11-12, 30 juni 1925, uteslöts i senare upplagor av *Voprosy Leninizma*, och återfanns i de samlade arbetena. Avsnittet är inte ett direkt citat av texten. Det återger ungefär innebörden i Lenins artikel, sett i efterhand, men är mer definitivt än Lenins egentliga uttalande.

⁵⁶ Lenin, *Sotjinenija*, XIX, 262. [*Valda verk i tio band*, bd 6, sid 104]